

BİR EĞİTİM ROMANI: SUÇ VE CEZA

Yrd. Doç. Dr. Leyla Şener
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir
lsener@anadolu.edu.tr

Özet

Eğitim romanında genel olarak kahramanın belli başlı manevi değerlere sahip olma, onun ahlaklı bir kişi olma süreci takip edilmektedir. Böylece bir taraftan romanda kahramanın eğitildiğini görürken, bir taraftan da okurlar eğitilmektedir. Edebiyat kuramına eğitim romanı terimi XIX. Yüzyılın Yirmili Yıllarında girmiştir. Bu terim birçok edebiyat kuramcısı tarafından ele alınmıştır. Bunların arasında M.M.Bahtin'in eğitim romanı üzerine yazdıkları belirleyici olmuştur. Rus kuramcı eğitim romanını belli başlı beş türe ayırmıştır. Beşinci sraya koyduğu eğitim romanının "en gelişmiş" türünde Bahtin roman kahramanının "yeni bir insan tipi olmak zorunda kaldığını"n altını çizer. Bu eğitim roman türünde tarihsel gelişim ve bu gelişim sırasında yaşanan geçiş dönemlerinin getirdiği sıkıntılar, kişinin bu dönemi algılama şekli, özgürlük ile zorunluluk problemleri irdelenmektedir. Çalışmamızda büyük Rus yazar F.M. Dostoyevski'nin "Suç ve Ceza" romanının bu beşinci tür içinde yer aldığını göstermeye gayret ettik.

Anahtar Sözcükler: Dostoyevski, Bahtin, eğitim romanı, Suç ve Ceza.

AN EDUCATIONAL NOVEL: CRIME AND PUNISHMENT

Abstract

In educational novel, generally hero's process of having certain sentimental values and being well-behaved person is followed. By this way, in the novel while witnessing the education of the hero, in the meantime the readers are educated. The term "educational novel" passed into literary theory in the 20s of the 19th century. This term is handled by many literary theoreticians. Among them works on educational novels written by M. M. Bakhtin have become determinant. Russian theoretician divided the educational novels into five types. Bakhtin underlines that the hero of the novel "has to be a new type of person" in the most developed type of the educational novel which has been put in the fifth place by him. In this type of educational novel, historical development and the nuisances brought by transition period, way of detection of the person, freedom and necessity problems during this development are examined. In our work we tried to reveal that the great Russian author Dostoyevsky's novel takes part in this fifth type.

Keywords: Dostoyevsky, Bakhtin, educational novel, Crime and Punishment.

GİRİŞ

Dostoyevski, Şubat 1877 yılına ait "Yazarın Günlüğü"nde şöyle yazmıştır: "Bir çırpıda insan olmak diye bir şey yoktur, insan olmak kişinin içinde oluşmalıdır. Bunun için disiplin gerek. Bizim vatandaşlarımız da işte bu kendi üzerinde sürekli ve usanmadan disiplinli bir şekilde çalışmayla öne çıkmalıdır." (Достоевский, 1972-1990)

“Suç ve Ceza”nın kahramanı Raskolnikov, “bir çırpıda” değil, “üzerinde sürekli ve yorulmadan çalışarak” insan olmanın, diğerleri ve kendisi tarafından ahlaklı bir kişi olarak eğitilmenin en etkileyici örneklerinden biridir. Kahramanının ahlaklı bir kişi olarak eğitilmesi, oluşması sürecini takip eden roman, bir taraftan onu eğitirken, bir taraftan da okurunu eğiten bir roman olarak karşımıza çıkar.

MIHAIL BAHTİN’İN EĞİTİM ROMAN KURAMI

Eğitim romanı terimini ilk olarak XIX. Yüzyılın Yirmili yıllarında estetik tarihi profesörü Karl Morgenstern kullanmıştır. O günden bu yana eğitim romanı terimi W. Dilthey, S. Howe, M. Hirsh, J. Hardin, M.H. Abrams, S.Martin, J. R. Maynard, J.H. Buckley, G. Lukacs, F. Moretti, Rusya’da N.Ya. Berkovski, A.V.Dialektova, P.Darvina, V.N.Pujnikov, V.N.Paşıgorev, A.N.Sadrieva, A.V.Teliçko, Yu.S.Komardina, E.A.Krasnoşekova gibi edebiyat kuramcıları tarafından ele alınmıştır.

Bunların arasında ünlü Sovyet sanat kuramcısı Mihail Mihayloviç Bahtin’in (1895-1975) eğitim ya da oluşum romanı üzerine yazdıkları belirleyici olmuştur.

Bahtin’in 1936-1938 yılları arasında çalıştığı “Eğitim Romanı ve Realizm Tarihindeki Önemi” (*Роман воспитания и его значение в истории реализма*) başlıklı kitabının günümüze kadar muhafaza edilen müsveddelerinde tarihsel gelişim içinde romanı belli başlı türler altında sınıflandırmıştır. Romanda başkahramanı oluşturma prensiplerini (*построение образа героя, принципы оформления героев в романе*) göz önünde bulundurarak bir sınıflandırma yapan kuramcı, belli başlı roman türlerini ayırt etmektedir. Bunlardan biri *eğitim romanı’dır (роман воспитания)*.

Kuramcı, birer eğitim romanı olarak Ksenophon’un “Cyropaedia”, Wolfram von Eschenbach’ın “Parzival, François Rabelais “Gargantua ve Pantragrue”, Grimmshausen’in “Simplicissimus”, Fenelon’un “Telemakhos’un Serüvenleri”, Rousseau’nun “Emile”, Wieland’ın “Agathon”, Hippel’in “Biyografi”si, Goethe’nin “Wilhelm Meister”, Jean Paul’ün “Titan”, Dickens’in “**David Copperfield**”, Raabe’nin “Aç Papaz”, Gottfried Keller’in “Yeşil Heinrich”, Tolstoy’un “Çocukluk”, “Ergenlik” ve “Gençlik”, Gonçarov’un “Sıradan Bir Hikâye” ile “Oblovov”, Thomas Mann’ın “Buddenbrook Ailesi” ile “Büyülü Dağ” eserlerini kronolojik olarak sıralar.

Bahtin’e göre bazı araştırmacılar, sadece kahramanın eğitim sürecine odaklanan romanları eğitim romanı olarak değerlendirerek türün tanımını (ve bu sıralamayı) daraltırken, başka bazı araştırmacılar ise tam aksine, kahramanın gelişmesi konu edilen bütün romanları eğitim romanı olarak değerlendirerek türün tanımını (ve bu sıralamayı) bir hayli genişletmektedir.

Kuramcı ayrıca verdiği eğitim romanı örneklerine bakınca bunların birbirinden çok farklı olduğunu, bazılarında birçok biyografik veya otobiyografik öge mevcutken, bazılarında bu tür öğelere hiç rastlanmadığını; bazı romanlarda kişinin eğitimini merkeze alınırken, bazılarında bu konunun eksik olduğunu; bazılarında macera öğeleri ön plandayken, bazılarında bu öğeye hiç rastlanmadığını tespit eder. Bahtin’in bu tespitleri eğitim romanı kavramını daha ayrıntılı bir biçimde inceleme ihtiyacını beraberinde getirir.

Bahtin’in eğitim romanı tanımında, kişi oluşumu ögesi belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır.

Genel olarak Avrupa edebiyatında en sık görülen roman türünde olay ve maceralar, kahramanı bir yerden başka bir yere götürür ya da sosyal hiyerarşi basamaklarını tırmandırır. Böylece kahramanın toplum içindeki yeri, kaderi değişir ancak o karakter olarak değişmez ve gelişmez (Бахтин, 1979: 200). Bu roman türünde kahramanın karakteri, bu karakterin oluşması ya da değişmesi romanın konusunu oluşturmaz.

Söz konusu bu yaygın roman tipinin yanı sıra, kahramanın kişiliğinin oluşmasını işleyen, konu edinen başka bir roman tipi de vardır. Bahtin, kahramanın kişiliğinin oluşması ya da değişmesi romanda önemli bir yere sahip bu roman tipini oluşum (eğitim) romanı (*роман становления человека*) olarak tanımlamaktadır (Бахтин, 1979: 201).

Kuramcı eğitim romanını kendi içinde belli başlı beş türe ayırmaktadır. Burada ayırt edici özellik reel tarihi zamanın (*зависит от степени освоения реального исторического времени*) romandaki yeridir (Бахтин, 1979: 202).

Eğitim romanının ilk türünde çocukluktan başlayarak, ergenlik, gençlik, olgunluk ve yaşlılık çağları ve kahramanın bu yolda geçirdiği değişiklikler idil bir tarzda işlenerek ve zaman içerisinde bir dizi teşkil ederek gösterilmektedir. Bahtin eğitim romanlarının birinci türü olarak ayırt ettiği bu romanlara örnek Hippel'in ve Jean Paul'un romanlarını göstermektedir.

Kuramcının ayırt ettiği ikinci eğitim romanı türünde, kişinin gençlik idealizmi ve hayalperestliğinden, akliselimin ağır bastığı olgunluk dönemine geldiği yol çizilmektedir. Bu tür eğitim romanlarında hayat, herkesin derslerinden ibret aldığı bir okul olarak tasvir edilmektedir. XVIII. Yüzyılın ikinci yarısına ait romanlar, mesela Wieland'ın romanları bu tür eğitim romanlarına örnektir. G. Keller'in "Yeşil Heinrich" romanı da bu ikinci tür içinde yer almaktadır.

Bahtin'e göre eğitim romanının üçüncü türü biyografik (ve otobiyografik) roman türüdür (Бахтин, 1979: 202). Bu tür romanlarda kahramanın kişi olarak oluşumu biyografik zaman içinde gerçekleşmektedir. Bahtin, Dickens'in "David Copperfield", Fielding'in "Tom Jones" romanları bu tür eğitim romanlarına örnek olarak göstermektedir.

Kuramcıya göre didaktik ve pedagojik romanlar eğitim romanının dördüncü türünü teşkil etmektedir. Bu romanların temelinde belli bir pedagojik ide yatmaktadır ve kahramanın eğitim süreci işlenmektedir. Ksenophon'un "Cyropaedia", Fenelon'un "Telemakhos'un Serüvenleri", Rousseau'nun "Emile" romanlarını buna örnek olarak göstermektedir.

Kuramcı, incelediği ilk dört eğitim roman türünü şu sözlerle niteler:

"Bundan önceki dört (oluşum) roman türünde kişi oluşumu dünyanın sağlam, hareketsiz, değişmez, hazır fonu üzerinde gerçekleşmekteydi. Söz konusu bu dünyada değişimler olsa bile, bunlar onun temelini sarsmayacak, kıyıda, periferide gerçekleşen değişimlerdi. Kişi tek bir çağın sınırları içerisinde gelişir, değişir, oluşurdu. Sağlam, durağan, daimi, değişmez bir şekilde mevcut bu dünya, kişinin kendisine alışmasını, kendini bu dünyaya uygun hale getirmesini, mevcut kurallarını tanımasını ve bunlara boyun eğmesini talep etmekteydi. Kişi oluşurken, dünya aksine, gelişen, değişen kişi için durağan bir yön göstericiydi. Kişinin oluşumu, deyim yerindeyse, sadece kendisini ilgilendiren bir meseleydi ve bu değişimin meyveleri de sadece kişiyi ilgilendiren türdendi; dünyada ise her şey eski yerinde kalıyordu. (...)." (Бахтин, 1979: 203)

Bu sözlerle "geleneksel eğitim roman anlayışını" dile getiren Mihail Bahtin, eğitim romanının farklı ve "en önemli" diye tabir ettiği, "kişinin oluşumu -zorunluluğu, doluluğu, geleceği içerisinde- reel tarihi zamanda gerçekleştiği" bu beşinci türü şu şekilde tanımlar:

"Ancak "Gargantua ve Pantragrauel", "Simplicissimus", "Wilhelm Meister" gibi romanlarda, kişinin oluşumu artık farklı bir niteliktedir. Kişinin oluşumu artık sadece kişiyi ilgilendiren bir mesele değildir. Kişi, içinde yaşadığı dünya ile birlikte oluşmaktadır; kişi, dünyanın tarihi oluşumunu kendi içinde yansıtmaktadır. O artık çağın içinde değil, iki ayrı çağın sınırları arasında, bir çağdan başka bir çağa geçiş noktasında yaşar. Bu geçiş kişinin kendisinde de gerçekleşmektedir; kişi çağın oluşmasına bir araçtır. Kişi önceden var olmayan yeni bir insan tipi olmak zorunda kalır. (...) dünyanın temelleri değişmektedir ve kişi de bunlarda birlikte değişmek durumundadır. Elbette eğitim romanın bu türünde yaratıcılık, gerçeklik ile olasılık, özgürlük ile zorunluluk problemleri boy göstermektedir." (Бахтин, 1979: 203)"

Bu sözlerden hareketle, Dostoyevski'nin romanlarını, özellikle "yaratıcılık, gerçeklik ile olasılık, özgürlük ile zorunluluk problemlerinin" irdelendiği ve başkahramanı Raskolnikov'un "yeni bir insan tipi olmak zorunda" kaldığı "Suç ve Ceza" romanını, Bahtin'in "en önemli" olarak öne çıkardığı eğitim romanının beşinci türüne dâhil edebiliriz.

BİR EĞİTİM ROMANI: SUÇ VE CEZA

F.M. Dostoyevski “Suç ve Ceza” (1866) romanının konusunu şu sözlerle dile getirir:

“...Üniversiteden ayrılmış, fakirlik içinde yaşayan bir genç... görüşlerinin sağlam olmayışından, (...) berbat yaşamından kurtulmaya karar verir.” (Достоевский, 1972-1990: 28: 136)

Bu karar yaşlı bir tefeci kadını öldürmek ve paralarını almaktır. Raskolnikov bu paralarla önce anne ve kız kardeşini fakirlikten kurtaracak ve kalanını da iyi işlerde kullanacaktır. Aslında bu suçu kuvvet sahibi olmak uğruna işler. İki grup insan olduğu teorisine inanan genç adam, kendisinin hangi sınıfa ait olduğunu sorgular. Herkes gibi önemsiz biri mi, yoksa özgür bir insan, ahlak kurallarını çiğneme hakkına sahip bir Napolyon mu olduğunu öğrenmek ister. Yaşam bu fikirleri, teoriyi çürütür. Suçu işledikten sonra Raskolnikov acı çeker, sürgünü göze alarak kendini ele verir (Hafizoğlu, L., 1994).

Dostoyevski, “Suç ve Ceza” başlığıyla bile, eğitim olgusunun bu romanda önemli bir yere sahip olacağı ipucunu bize verir. Eski Rusya’da “ceza” (наказание) kelimesinin belli başlı iki anlamı vardır: 1. Öğreti, öğüt, ahlaki eğitim (Учение, наставление, нравственное обучение); 2. Emre karşı gelmekten dolayı ceza (Кара за нарушение приказа) (Комаровский, 1969: 58.) Dostoyevski’nin romanında kelimeyi bu iki anlamıyla da -hem ceza, hem ahlaki bir öğüt, bir eğitim olarak- kullandığı kanaatindeyiz.

Eğitim olgusu Dostoyevski’nin bütün eserlerinde yerini almıştır. “Budala” romanının kahramanı Mişkin, çocuklara eğitim verir, yaşça daha büyük insanları da eğitmek niyetinde olduğunu belirtir. “Delikanlı”nın kahramanı Arkadiy, Versilov ile Makar Dolgorukiy tarafından “hayat dersleri” almak istediğini ifade eder; “Karamazov Kardeşler”in Alyoşa’sı bir taraftan keşiş Zosima’nın dersleriyle ahlaki olarak olgunlaşırken, diğer taraftan ağabeylerinin hatalarından ders çıkararak büyür.

Bütün bunlara rağmen Dostoyevski’nin romanlarında “eğitim”, “eğitmen”, “eğitmek” (воспитание, воспитатель, воспитывать) kelimelerine çok az hatta neredeyse hiç rastlanmaz (Литвинова, 2004). Bunun sebebi belki de yazarın, eğitim olgusunu, kişi oluşumu olgusunu farklı bir yönden ele almasıdır. Yukarıda örneklerde sadece prens Mişkin ve keşiş Zosima eğitici olarak sadece karşımıza çıkar. Dostoyevski kahramanlarının çoğunluğu, kendi üzerinde çalışarak eğitiliyor, oluşuyorlar ve ahlaklı birer kişi oluyorlar.

İlgili incelemelerde Dostoyevski romanlarından sadece “Delikanlı” eğitim romanı olarak değerlendirilmektedir (Сердюченко, 1970: 16). Yazarın sadece “Delikanlı” romanında kişi eğitimi ana konu olarak işlediği doğrudur. Ancak daha yakından baktığımızda Dostoyevski’nin her eserinde kişi eğitimi (kişi oluşumu) probleminin gitgide daha karmaşık bir hal alarak çok yönlü bir şekilde işlendiğini görebiliriz. Başka bir deyişle Dostoyevski’nin romanlarında eğitim olgusu sadece herhangi bir romanının bir konusundan ziyade, sanatının sorunsalı olarak karşımıza çıkar (Литвинова, 2004).

Bu söylediklerimiz Dostoyevski’nin “Suç ve Ceza” romanı için de geçerlidir.

Büyük Rus yazar F.M. Dostoyevski “Suç ve Ceza” romanını, Rusya’da önemli sosyal reformların gerçekleştiği On sekizinci Yüzyılın Altmışlı - Yetmişli yıllarında yazmıştır. Toprak köleliğinin kaldırılması (1861) Rus tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır. Döneme, ülkenin iktidarı, yasa, askeri, eğitim, basın-yayın alanındaki reformlar da damgasını vurmuştur. Bütün bu reformlar Rusya’da kapitalizmin hızla gelişmesini sağlamıştır. Toplum eski değerlerini kaybetmiş, yeni kapitalist ahlak ise özgürlüğün sınırsızlık olarak algılanmasına yol açmıştır. “Temelleri sarsılan, değişen bir çağda” yaşayan Raskolnikov, bu çağın bütün sorunlarını, özellikle de “gerçeklik ile olasılık, özgürlük ile zorunluluk” sorunlarını kendi içinde yaşar.

“Suç ve Ceza” romanında eğitim olgusu Raskolnikov’un bir yandan kendisiyle, diğer yandan öteki kahramanlarla ilişkisinde öne çıkmaktadır. “Suç ve Ceza”daki kahramanların, başkahramanın birer “eğitmeni” olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle amacı doğrultusunda başkahramanı etkili bir eğitime tabii tutan Porfiriy Petroviç bir “eğitim virtüözü” olarak nitelendirilebilir (Литвинова, 2004).

Kendisi gibi sınırı aşmış, mevcut kuralları tanımayan, bunlara boyun eğmeyen Svidrigaylov da Raskolnikov'u eğitmektedir. Ancak bu ters yönden bir eğitimidir. Svidrigaylov, Raskolnikov'a nasıl birine dönüşebileceği örneğini yaşatarak vermektedir. Svidrigaylov'un intiharı ahlaksızlığın kaçınılmaz olarak yok olması gerektiğinin ispatıdır ve Raskolnikov'u itirafa götüren en önemli sebeplerden biridir (Hafizoğlu, 1994).

Romanda Sonya Marmeladova'nın Raskolnikov'un, romanda iletişime geçtiği her kişinin üzerinde önemli bir eğitici etkisi olduğu vurgusu yapılmıştır. Raskolnikov, Sonya'dan insanların birbirinden ahlaki olarak sorumlu olduklarını öğrenir. Sonya genç adamı suçunu itiraf etme, teori'den uzaklaşıp yeniden insanlar arasına, yaşamın kendisine dönme yönünde eğitir.

Ancak kahramanımızın "sağlam olmayan görüşlerinden" sadece Sonya'nın eğitimi sayesinde kurtulduğunu söylemek yanlış olur. Raskolnikov'un "yeni bir insan tipi" olması ayrıca kendi kendini eğitmesi sonucunda da gerçekleşmektedir. Böylece eğitim, oluşum, sadece diğerlerinin etkisiyle değil, kişinin kendi gayretlerinin sonucu olduğunu anlıyoruz. Başka bir deyişle Raskolnikov'un kendisi de kendini eğitir. Bir yandan teoriyi gerçekleştirerek, ardından bu teoriyi çürüterek kendi içinde insanı eğitmektedir. "Suç ve Ceza"nın kahramanı Raskolnikov, Dostoyevski'nin deyişiyle "bir çırpıda insan olamayan"lara en etkileyici örneklerinden biridir.

SONUÇ

İlk olarak XIX. Yüzyılın Yirmili yıllarında kullanılan eğitim romanı terimini birçok edebiyat kuramcısı ele almıştır. Bunların arasında ünlü Sovyet sanat kuramcısı Mihail Mihayloviç Bahtin'in (1895-1975) eğitim romanı üzerine yazdıkları dikkati çeker. Bahtin eğitim romanını belli başlı beş türe ayırmıştır. Beşinci sraya koyduğu eğitim romanının "en gelişmiş" türünde kuramcı, roman kahramanının "yeni bir insan tipi olmak zorunda kaldığını"n altını çizer. Bu eğitim roman türünde tarihsel gelişim ve bu gelişim sırasında yaşanan geçiş dönemlerinin getirdiği sıkıntılar, "yaratıcılık, gerçeklik ile olasılık, özgürlük ile zorunluluk problemleri boy göstermektedir".

Büyük Rus yazar F.M. Dostoyevski'nin, Kahramanı Raskolnikov'un, "temeli sarsılan, değişen, oluşan" bir çağda ahlaklı bir kişi olarak eğitildiği, "yeni bir insan tipi" olduğu; "yaratıcılık, gerçeklik ile olasılık, özgürlük ile zorunluluk problemlerini boy göster"diği "Suç ve Ceza" romanının, Bahtin'in eğitim romanının beşinci türüne dâhil edebileceğimiz etkileyici bir örnektir.

Not: Bu çalışma 27- 29 Ekim 2016 tarihlerinde Antalya'da 7 Ülkenin katılımıyla düzenlenen World Conference on Educational and Instructional Studies- WCEIS'de bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Достоевский, Ф. М. (1972-1990). *Полное собрание сочинений в 30-ти томах*, Наука: Ленинград.

Бахтин, М. (1979). *Эстетика словесного творчества*, М.: Искусство.

Литвинова, Д. А., (2004). *Проблема воспитания в художественной разработке Ф.М. Достоевского*, Магнитогорск.

Hafizoğlu, L. (1994). *Rus Edebiyat Tarihinde Dostoyevski*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Комаровский Б.Б. (1969). *Русская педагогическая терминология*. М.: Просвещение.

Сердюченко В. Л. (1970). *Этико-философские предпосылки подхода к человеку у позднего Достоевского*. Автореф. дисс. . канд. филол. наук., Вильнюс.